

KEBAJIKAN WARIS *DHAWI AL-ARHAM* SEBAGAI PENERIMA HARTA PUSAKA DAN CABARAN PERLAKSANAANNYA DI MALAYSIA

Zahari Mahad Musa*

Fakulti Syariah dan Undang-undang, Universiti Sains Islam Malaysia

ABSTRACT

Islam menetapkan panduan yang bersepadu melalui hukum faraid demi menjaga kebajikan setiap waris seiring dengan matlamat perundangan faraid itu sendiri iaitu memberi hak kepada yang berhak. Hak pewarisan kepada waris *dhawī al-arhām* merupakan perkara yang tidak boleh dikesampingkan, bahkan menjadi perbincangan yang mendalam antara pro dan kontra sebagai penerima pusaka. Artikel ini bertujuan menjelaskan kedudukan waris *dhawī al-arhām* dalam sistem pusaka Islam dan cabaran pelaksanaan tentang agihan kepada mereka di Malaysia. Untuk mencapai objektif tersebut, kajian ini berbentuk kualitatif iaitu berdasarkan pengumpulan data yang memfokuskan metode kepustakaan. Analisis data memfokuskan nas-nas syarak dan huraian ilmuan fiqh berkaitan waris *dhawī al-arhām*. Hasil kajian mendapati ijtihad yang dinamik dikalangan fuqaha tentang pendekatan terbaik dengan memberikan agihan pusaka kepada waris *dhawī al-arhām*. Kebajikan waris *dhawī al-arhām* turut diperakui bagi membuktikan Islam mengiktiraf keluarga luas (*extended family*) dalam sesebuah masyarakat.

Keywords: Faraid, Harta pusaka, Waris *dhawī al-arhām*, Wasiat Wajibah.

Pendahuluan

Perundangan pusaka Islam atau hukum faraid membincangkan formula agihan pembahagian pusaka melalui tiga komponen utama, iaitu: mengenal konsep asas faraid, menentukan waris-warisan dalam pewarisan serta bahagian masing-masing dan memahami kaedah pengagihan sesuatu pusaka. Ringkasnya, komponen yang perlu diketahui oleh setiap individu dalam menyelesaikan kes-kes faraid ialah (lihat rajah 1):

* Corresponding author. Zahari Mahad Musa is a Senior Lecturer, Fakulti Syariah dan Undang-undang, Universiti Sains Islam Malaysia, 71800 Nilai, Negeri Sembilan, Malaysia, e-mail: zahari@usim.edu.my

a. Komponen I:

Komponen penting dalam mengetahui kerangka sesuatu pusaka iaitu melibatkan konsep asas faraid yang terdiri daripada rukun, sebab, syarat dan penghalang sesuatu faraid.

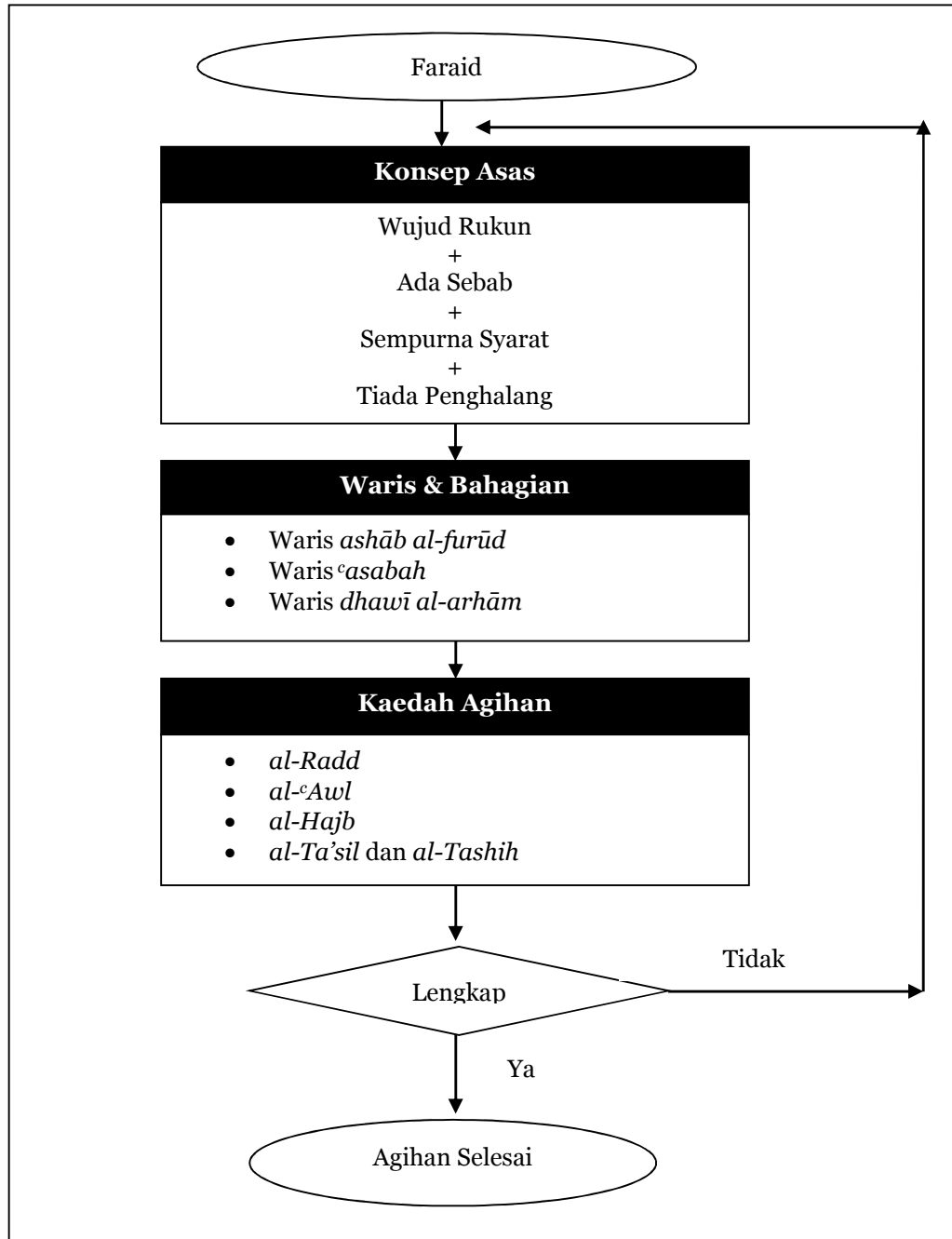
b. Komponen II:

Komponen berkaitan individu-individu yang berhak untuk menerima pusaka si mati. Mereka terdiri daripada tiga golongan waris iaitu *ashab al-furud*, *‘asabah* dan *dhawi al-arham*.

c. Komponen III:

Komponen yang melibatkan kaedah pengiraan dalam faraid termasuklah terma *al-radd*, *al-‘awl*, *al-hajb*, *al-ta’sil* dan *al-tashih*.

Rajah 1: Carta Aliran Pengagihan Faraid

Sesuatu kes faraid akan dapat diselesaikan dengan mudah apabila setiap perkara dalam tiga komponen tersebut yang menjadi formula faraid difahami dengan jelas. Dalam komponen waris dan bahagiannya, golongan *dhawī al-arhām* merupakan waris yang terkemudian dalam menerima pusaka selepas *ashāb al-furūd* dan *‘asabah*. Pengertian asalnya ialah ditujukan kepada ahli keluarga dan kaum kerabat semata-mata sama ada merangkumi waris-waris *ashāb al-furūd* dan *‘asabah* atau tidak. Permasalahan waris *dhawī al-arhām* dibincangkan oleh ilmuan *fiqh al-mirath* dalam menentukan kedudukannya sebagai penerima pusaka atau kelayakan mereka sebagai waris yang sah atau tidak (waris fasid). Perselisihan tentang penerimaan kedudukan waris *dhawī al-arhām* perlu dilihat dari konteks yang lebih menyeluruh iaitu menjaga kebajikan waris si mati. Dari sudut yang lain, pelaksanaan agihan pusaka kepada waris *dhawī al-arhām* di Malaysia tidak mendapat tempat yang sesuai rentetan keterikatan kepada mazhab Syafie dalam urusan hukum pusaka masyarakat setempat.

Justeru itu, artikel ini ditulis dengan tujuan untuk menjelaskan kedudukan waris *dhawī al-arhām* dalam sistem pusaka Islam. Selain daripada itu, perbincangan tertumpu kepada cabaran pelaksanaan tentang agihan kepada waris ini di Malaysia. Analisis dokumentasi digunakan bagi mengenalpasti padangan ilmuan *fiqh* tentang isu waris *dhawī al-arhām* sebagai penerima pusaka. Analisis turut memfokuskan nas-nas syarak primer dalam Islam iaitu al-Qur’an dan sunnah serta diiringi ijtihad yang berkaitan dengan waris *dhawī al-arhām*.

Definisi *Dhawī Al-Arham* Dalam Perundangan Faraid

Frasa *dhawī al-arhām* adalah daripada bahasa Arab yang terdiri daripada dua perkataan. Perkataan pertama (*dhawī*) yang kata asalnya (*dhū*) adalah bermaksud ahli dan ia merupakan perkataan yang perlu disandarkan dengan perkataan yang lain. Perkataan kedua iaitu *al-arhām* adalah kata jamak daripada *al-rahim*. Dari sudut bahasa bererti tempat pembentukan anak di dalam perut dan tumbesarnya. Kemudian ia bermaksud kaum kerabat dan hubungan kekeluargaan yang disebabkan kelahiran kerana melihat kepada rahim sebagai tempat bermulanya kelahiran dan faktor persaudaraan tersebut (Sa‘diyy Abū Jayb, 1988). Perkara ini dapat difahami melalui beberapa nas syarak, antaranya firman Allah SWT:

وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا

Terjemahannya: Dan bertakwalah kepada Allah yang dengan (mempergunakan) nama-Nya kamu saling meminta satu sama lain, dan (peliharalah) hubungan silaturahmi. Sesungguhnya Allah selalu menjaga dan mengawasi kamu.

(Surah al-Nisa’ (4): 1)

Firman Allah SWT lagi dalam ayat yang lain:

فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتَقَطَّعُوا أَرْحَامَكُمْ

Terjemahannya: Maka apakah kiranya jika kamu berkuasa kamu akan membuat kerosakan di muka bumi dan memutuskan hubungan kekeluargaan?

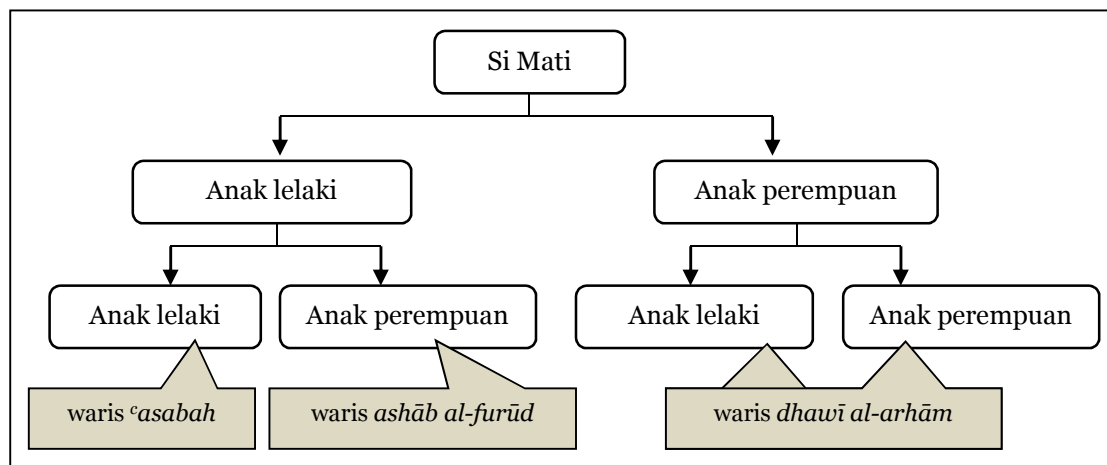
(Surah Muhammad (47): 22)

Definisi waris *dhawī al-arhām* menurut istilah faraid ialah kaum keluarga si mati yang tidak ditentukan hak pewarisan harta pusaka dalam al-Quran, sunnah atau ijmak, iaitu waris yang tidak digolongkan sebagai waris *ashāb al-furūd* atau *‘asabah* (Ibn Rushd, 1996; al-Baqariyy, 1994). Misalnya, ibu saudara (saudara perempuan ayah atau ibu) dan ahli keluarga lelaki yang diselangi dengan keluarga perempuan seperti anak lelaki kepada anak perempuan (cucu lelaki dariapa anak perempuan) dan datuk (bapa kepada ibu).

Golongan *dhawī al-arhām* bukanlah dianggap kaum keluarga yang jauh kedudukannya dengan si mati. Bahkan mereka kadangkala mempunyai hubungan yang hampir sama dengan waris yang telah ditentukan bahagian mereka berdasarkan dalil yang *qat’iyy* (jelas dan pasti). Sebagai contoh, anak perempuan dan anak lelaki kepada anak perempuan adalah sama kedudukannya dengan

anak perempuan kepada anak lelaki dan anak lelaki kepada anak lelaki iaitu cucu kepada si mati (lihat Rajah 2). Tetapi, anak perempuan kepada anak lelaki digolongkan sebagai salah seorang *ashāb al-furūd*. Manakala anak lelaki kepada anak lelaki adalah sebahagian waris *‘asabah*. Yang pasti, kedudukan *dhawī al-arhām* tidak diperakui kadar bahagiannya hingga menyebabkan mereka termasuk dalam golongan tersebut (Abdul Rashid Hj. Abdul Latiff, 1997).

Rajah 2: Contoh perbezaan kedudukan cucu sebagai waris kepada si mati

Selain daripada itu, pengiktirafan kepada waris *dhawī al-arhām* sebagai penerima pusaka memperlihatkan sistem pusaka Islam memperakui sesebuah keluarga yang luas (*extended family*) dalam memperolehi hak untuk mempusakai kaum kerabat yang meninggal dunia. Pada dasarnya waris *dhawī al-arhām* tidak ditentukan bilangannya kerana mereka adalah selain waris *ashāb al-furūd* atau *‘asabah*. Mereka dapat dibahagikan kepada empat kelompok utama seperti dalam jadual (1) berikut (Jumu‘ah Muhammad Barrāj, t.th):

Jadual 1: Kategori waris *dhawī al-arhām*

Bil	Kelompok	Definisi	Perincian
1.	Keturunan (<i>al-furūc</i>) yang bersambung dengan si mati.	Waris yang diselangi antara mereka dan si mati dengan waris perempuan.	- anak-anak kepada anak perempuan (cucu) sama ada lelaki atau perempuan dan ke bawah. - anak-anak kepada anak perempuan kepada anak lelaki (cicit) sama ada lelaki atau perempuan dan ke bawah.
2.	Asal keturunan (<i>al-usūl</i>) kepada si mati.	waris diselangi dengan waris perempuan dan tidak digolongkan sebagai waris <i>ashāb al-furūd</i> dan <i>‘asabah</i> .	- datuk <i>fasid</i> (tidak sah) seperti bapa kepada ibu dan bapa kepada ibu kepada bapa. - nenek <i>fasid</i> (tidak sah) seperti ibu kepada bapa kepada ibu.
3.	Keturunan (<i>al-furūc</i>) kepada ibu bapa si mati.	Waris yang diselangi antara mereka dan si mati dengan waris perempuan, dan selain waris <i>ashāb al-furūd</i> dan <i>‘asabah</i> .	- anak saudara kepada saudara perempuan seibu sebapa, sebapa atau seibu sama ada lelaki atau perempuan dan ke bawah. - anak saudara perempuan kepada saudara lelaki seibu sebapa, sebapa atau seibu dan ke bawah. - anak saudara lelaki kepada saudara lelaki seibu dan ke bawah.
4.	Keturunan (<i>al-furūc</i>) kepada	Waris yang bukan waris <i>ashāb al-furūd</i> dan <i>‘asabah</i> .	- adik beradik lelaki ibu (bapa saudara) dan keturunan mereka.

	<p>datuk dan nenek si mati.</p>		<p>- adik beradik perempuan ibu (ibu saudara) dan keturunan mereka. - bapa saudara kepada ibu dan keturunan mereka. - adik beradik perempuan bapa (ibu saudara) dan keturunan mereka.</p>
--	---------------------------------	--	---

Status Waris *Dhawī Al-Arham* Sebagai Penerima Pusaka

Ilmuan fiqh telah berselisih pandangan dalam menerima kedudukan waris *dhawī al-arhām* sebagai penerima harta pusaka. Punca perselisihan ini ialah ketiadaan nas yang jelas (*qat'iyy*) sama ada mensabitkan mereka sebagai golongan yang layak atau tidak. Pandangan mereka terbahagi kepada dua golongan utama (Shalabiyy, 1978):

a) Pendapat pertama: waris-waris *dhawī al-arhām* layak untuk mempusakai. Mereka akan menerima pusaka sekiranya terdapat lebih mengikut syarat-syarat yang ditetapkan. Mereka lebih diutamakan untuk menerima harta pusaka berbanding baitulmal. Pendapat ini dikemukakan oleh jumhur sahabat seperti 'Umar, 'Ali, 'Abdullah ibn Mas'ūd, Abī Hurayrah, 'Ayshah, Abu Dardā', Mu'ādh ibn Jabal dan Ibn 'Abbās mengikut riwayatnya yang masyhur. Pendapat ini menjadi sandaran kepada mazhab Hanafi, Hanbali dan kebanyakan fuqahā' (Al-Kalwazāniyy, 1996). Pendapat ini kemudiannya berselisih pandangan tentang bentuk agihan waris *dhawī al-arhām* kepada tiga pendekatan iaitu: *ahl al-rahm*, *ahl al-tanzīl* dan *ahl al-qarābah* (Ibn 'Ābidīn, 1998).

Sandaran dalil yang digunakan oleh pendapat pertama ialah:

i. Firman Allah SWT:

وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

Terjemahannya: Orang-orang yang mempunyai hubungan kerabat itu sebahagiannya lebih berhak terhadap sesamanya (daripada yang bukan kerabat) di dalam Kitab Allah. Sesungguhnya Allah Maha Mengetahui segala sesuatu.

(Surah al-Anfal (8): 75)

Dalam ayat tersebut, Allah SWT menjelaskan bahawa kaum kerabat adalah berhak untuk mewarisi pusaka daripada ahli keluarganya yang meninggal dunia. Frasa "*ulu al-arham*" merujuk kepada kaum kerabat secara umum samada daripada kalangan waris *ashāb al-furūd* dan *'asabah* atau selain daripada keduanya. Justeru itu, ayat tersebut seolah-olah menyatakan bahawa sesiapa yang mempunyai hubungan kerabat sama ada waris *ashāb al-furūd* dan *'asabah* atau selain daripadanya adalah lebih berhak untuk menerima hak pewarisan berbanding mereka yang bukan kerabat.

ii. Firman Allah SWT dalam ayat yang lain:

لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا

Terjemahannya: Bagi lelaki ada hak bahagian daripada harta peninggalan ibu bapa dan kerabatnya, dan bagi wanita ada hak bahagian (pula) dan harta peninggalan ibu bapa dan kerabatnya, baik sedikit atau banyak menurut bahagian yang telah ditetapkan.

(Surah al-Nisa' (4): 7)

Melalui ayat ini, Allah SWT menyatakan bahawa setiap lelaki dan perempuan mempunyai hak pewarisan daripada yang ditinggalkan oleh kerabatnya sama ada sedikit atau banyak. Waris *dhawī al-arhām* sama ada lelaki dan perempuan adalah sebahagian kerabat. Oleh itu, mereka berhak untuk menerima pusaka.

iii. Dalil daripada sunnah seperti riwayat ketika Thabit bin al-Dahdah meninggal dunia, maka Rasulullah saw. bertanya kepada Qays bin 'Asim, "Apakah engkau mengetahui nasab orang ini?" Qays menjawab, "Yang kami ketahui orang itu dikenal sebagai asing nasabnya, dan kami tidak

mengetahui kerabatnya, kecuali hanya anak lelaki daripada saudara perempuannya, iaitu Abu Lubabah bin Abd al-Mundhir. Kemudian Rasulullah SAW pun memberikan harta warisan peninggalan Thabit kepada Abu Lubabah bin Abd al-Mundhir. (Al-Bayhaqiyy. Kitab Fara'id, Bab: man qala bi tawrith dhawi al-arham, no: 12217)

Anak saudara lelaki daripada saudara perempuan bukan tersenarai sebagai waris *ashāb al-furūd* dan *asabah*. Dengan pemberian Rasulullah SAW akan hak pewarisan kepada anak saudara lelaki daripada saudara perempuan menunjukkan bahawa para kerabat yang termasuk dalam waris *dhawī al-arhām* berhak untuk mewarisi apabila si mati tidak mempunyai waris dikalangan waris *ashāb al-furūd* dan *asabah*.

iv. Dalil aqli (logik): Kerabat jauh lebih berhak untuk menerima harta pusaka berbanding baitulmal. Hal ini kerana, hubungan antara baitulmal dan pewaris hanya disebabkan satu ikatan sahaja iaitu Islam. Sedangkan seseorang yang memiliki hubungan kekerabatan dengan pewaris mempunyai dua hubungan iaitu ikatan Islam dan ikatan rahim. Oleh itu, hubungan dengan dua ikatan adalah lebih kuat berbanding satu ikatan sahaja. Analogi yang mudah adalah seperti konsep *asabah bi al-nafs* antara saudara lelaki kandung seibu sebapa dan saudara lelaki sebapa. Hak pewarisan kepada saudara kandung lebih berhak kerana mempunyai dua ikatan berbanding saudara lelaki sebapa.

b) Pendapat kedua: pengagihan harta pusaka tidak berlaku ke atas waris *dhawī al-arhām*. Setiap baki harta atau dalam keadaan si mati yang tidak meninggalkan waris daripada kalangan *ashāb al-furūd* dan *asabah*, maka agihannya akan diserahkan kepada baitulmal. Pendapat ini dikemukakan oleh Zayd bin Thabit, Sa'id bin al-Musayyib, Sa'id bin Jubayr dan diikuti oleh Imam Malik dan Imam Syafie.

Antara sandaran dalil yang digunakan oleh pendapat kedua ini ialah:

i. Asal pemberian pusaka kepada waris adalah berdasarkan nas syarak yang bersifat *qat'iy* (pasti) melalui al-Quran dan sunnah. Dalam hal ini tidak ada satu pun nas yang jelas dan terang dalam menyatakan hak waris *dhawī al-arhām* sebagai penerima pusaka. Oleh yang demikian, apabila agihan kepada waris berlaku, maka hak mereka adalah berdasarkan dalil yang tidak jelas atau tidak pasti. Hal seperti ini dalam penentuan sesuatu hukum fiqh adalah batil dan tidak boleh diterima.

ii. Rasulullah SAW ketika ditanya tentang hak pewarisan bagi ibu saudara sama ada sebelah ibu atau bapa, bersabda: "Sesungguhnya Jibril telah memberitahu kepadaku bahawa daripada keduanya tidak ada hak menerima pusaka sedikit pun." (Al-Darqutniyy. Kitab Al-Fara'id, no: 4159). Hadis ini menunjukkan ibu saudara iaitu saudara perempuan bapa atau saudara perempuan ibu tidak diberikan hak pewarisan. Sekira keduanya tidak berhak untuk mempusakai, maka kerabat lain dalam senarai waris *dhawī al-arhām* turut tidak layak untuk menerimanya.

iii. Sandaran masalah umum iaitu sesuatu harta pusaka yang diserahkan kepada baitulmal apabila tidak wujud waris *ashāb al-furūd* dan *asabah* akan dapat memberi manfaat yang lebih besar kepada umat Islam. Sebaliknya, apabila agihan diserahkan kepada waris *dhawī al-arhām*, maka manfaat dan kegunaan harta tersebut adalah sangat terhad dan bersifat minimum. Hal ini seiring dengan salah satu kaedah fiqh iaitu: kemaslahatan umum diutamakan berbanding kemaslahatan khusus. Justeru itu, peranan baitulmal adalah diutamakan untuk menyimpan harta pusaka apabila si mati tidak mempunyai waris *ashāb al-furūd* dan *asabah*.

Penulis lebih cenderung untuk memilih pendapat pertama yang menyatakan waris *dhawī al-arhām* mempunyai hak untuk mempusakai kerabat dan ahli keluarga yang meninggal dunia. Mereka lebih diutamakan atas kapasiti golongan waris si mati berbanding baitulmal. Golongan mutakhir dalam mazhab Syafie dan Maliki yang pada awalnya mengatakan waris *dhawī al-arhām* adalah tidak layak untuk mempusakai turut mempersetujui pendapat pertama dengan meletakkan syarat iaitu berlakunya kepincangan dalam pentadbiran baitulmal.

Kombinasi dalil naqli dan aqli mengukuhkan lagi penghujahan pendapat yang memberi hak pewarisan kepada waris *dhawī al-arhām*. Di samping itu, keistimewaan yang diberikan kepada waris *dhawī al-arhām* ini adalah seiring dengan konteks kebajikan waris si mati. Hal ini juga bersesuaian dengan hadis Rasulullah SAW yang tidak membenarkan Sa'ad ibn Abi Waqas untuk melakukan wasiat melebihi kadar satu pertiga harta demi menjaga kemaslahatan waris. Rasulullah SAW bersabda:

إِنَّكَ أَنْ تَدَعَ وَرَثَتَكَ أَغْنِيَاءَ خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَدْعَهُمْ عَالَةً يَتَكَفَّفُونَ النَّاسَ فِي أَيْدِيهِمْ

Terjemahannya: Sesungguhnya sekiranya kamu meninggalkan warismu dalam kemewahan adalah lebih baik daripada meninggalkan mereka dalam kesusahan, meminta-minta kepada manusia lain atas usaha (tangan-tangan) mereka.

(Al-Bukhariyy. *Al-Jami' al-Musnad al-Sahih*. Kitab: Al-Wasaya, Bab: An yatruka warathatahu aghniya', no: 2742)

Hadis ini menggambarkan kebajikan waris perlu dipelihara melalui agihan pusaka. Frasa *ورثتك* iaitu warismu tidak ditentukan dan bersifat umum untuk semua kategori waris. Mereka berhak untuk mempusakai harta daripada ahli keluarga yang meninggal dunia. Kebajikan waris melalui hadis ini juga seolah-olah menyokong firman Allah SWT yang meminta supaya tidak membiarkan zuriat dalam keadaan daif iaitu tidak berharta atau tidak memiliki apa-apa bahagian daripada harta si mati. Firman Allah SWT:

وَلْيُخْشِ الَّذِينَ لَوْ تَرَكَوْا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا

Terjemahannya: Dan hendaklah takut (kepada Allah daripada melakukan aniaya kepada anak-anak yatim oleh) orang-orang (yang menjadi penjaganya), yang jika ditakdirkan mereka pula meninggalkan anak-anak yang daif (yatim) di belakang mereka, (tentulah) mereka akan merasa bimbang terhadap (masa depan dan keselamatan) anak-anak mereka. Oleh itu hendaklah mereka bertaqwa kepada Allah, dan hendaklah mereka mengatakan perkataan yang betul (menepati kebenaran).

(Surah al-Nisa' (4): 9)

Kaedah Agihan Pusaka Kepada Waris *Dhawī Al-Arham*

Pendapat pertama yang membenarkan agihan pusaka kepada waris *dhawī al-arhām* telah menetapkan kerangka umum agihan sebagai garis panduan pewarisan kepada golongan tersebut. Kerangka umum yang disepakati tentang agihan kepada waris *dhawī al-arhām* ialah (Hasan Taysir Abd al-Rahim Shumut, t.thn) :

1. Apabila waris *dhawī al-arhām* (sama ada lelaki atau perempuan) merupakan seorang diri sahaja atau waris tunggal, maka seluruh harta pusaka akan diserahkan kepada waris tersebut.
2. Waris *dhawī al-arhām* akan mewarisi pusaka apabila si mati tidak meninggalkan waris *ashāb al-furūd* selain suami atau isteri. Hal ini kerana apabila si mati meninggalkan waris *ashāb al-furūd*, maka mereka adalah lebih layak menerima pusaka. Sekiranya terdapat lebih harta, waris tersebut juga layak menerima secara *al-radd* (pulangan semula). Manakala jika bersama waris *dhawī al-arhām* ialah suami atau isteri si mati, maka bahagian pusaka kepada keduanya akan didahulukan mengikut kadar yang ditetapkan (*fardu*). Lebihan atau baki selepas bahagian keduanya barulah diserahkan kepada waris *dhawī al-arhām* kerana hubungan kedua mereka atas dasar perkahwinan dan bukan atas ikatan kerabat.
3. Waris *dhawī al-arhām* akan mewarisi pusaka apabila si mati tidak meninggalkan waris *asabah*. Hal ini kerana, dari sudut amalannya waris *asabah* akan mengambil baki harta atau lebihan selepas waris *ashāb al-furūd*. Secara logiknya, jika baki harta sudah dihabiskan oleh waris *asabah*, maka tiada lagi lebihan kepada kerabat yang lain termasuklah waris *dhawī al-arhām*.

Ketiga-tiga perkara di atas merupakan perkara yang disepakati tentang agihan kepada waris *dhawī al-arhām*. Perkara yang menjadi perselisihan ialah apabila si mati meninggalkan lebih daripada seorang waris *dhawī al-arhām*. Tiga pendekatan yang dikemukakan dalam menyelesaikan agihan

tersebut iaitu pendekatan *ahl al-rahm*, pendekatan *ahl al-qarābah* dan pendekatan *ahl al-tanzīl*. Ringkasan ketiga-tiga pendekatan adalah seperti jadual (2) berikut:

Jadual 2: Pendekatan agihan kepada waris *dhawī al-arhām*

Bil	Pendekatan	Penerangan
1.	<i>Ahl al-rahm</i>	Semua waris <i>dhawī al-arhām</i> berhak mewarisi pusaka secara sama rata tanpa dibezakan susur galur yang jauh atau dekat dan tanpa membezakan antara lelaki dan perempuan. Setiap waris <i>dhawī al-arhām</i> kepada si mati akan berkongsi kadar yang sama.
2.	<i>Ahl al-qarābah</i>	Semua waris <i>dhawī al-arhām</i> akan ditentukan dengan darjat kekerabatan mereka dengan si mati. Bahagian waris <i>dhawī al-arhām</i> akan disamakan dengan kelompok <i>‘asabah bi al-nafs</i> iaitu yang paling berhak untuk mempusakai ialah mereka yang dekat dan kuat kekerabatannya.
3.	<i>Ahl al-tanzīl</i>	Semua waris <i>dhawī al-arhām</i> akan mengambil tempat waris terhampir daripada kalangan waris <i>ashāb al-furūd</i> atau <i>‘asabah</i> . Bahagian setiap waris <i>dhawī al-arhām</i> adalah berbeza-beza mengikut perantara antara mereka dengan si mati.

Contoh kes bagi menjelaskan ketiga-tiga pendekatan ini ialah si mati meninggal dunia dan meninggalkan waris iaitu ibu saudara (saudara perempuan bapa), ibu saudara (saudara perempuan ibu), anak saudara perempuan daripada saudara perempuan kandung dan cucu lelaki (anak lelaki kepada anak perempuan). Keempat-empat waris adalah waris *dhawī al-arhām*. Penyelesaian kes tersebut adalah seperti jadual (3) berikut:

Jadual 3: Contoh kes waris *dhawī al-arhām*

Waris-waris	Pendekatan <i>Ahl al-rahm</i>		Pendekatan <i>Ahl al-qarābah</i>		Pendekatan <i>Ahl al-tanzīl</i>	
	Fardu	Saham	Fardu	Saham	Fardu	Saham
Ibu saudara (saudara perempuan bapa)	Musharakah (perkongasian)	1/4	Mahjub (terdinding)	x	1/6 + <i>‘asabah</i>	2/6
Ibu saudara (saudara perempuan ibu)		1/4		x	1/6	1/6
Anak saudara perempuan daripada saudara perempuan kandung		1/4		x	Mahjub	x
Cucu lelaki (anak lelaki kepada anak perempuan)		1/4	<i>‘asabah</i>	1/1	1/2	3/6
Jumlah (Asal masalah)		4/4	Jumlah	1/1	Jumlah	6/6

Berdasarkan jadual di atas, setiap waris *dhawī al-arhām* mendapat bahagian yang berbeza-beza mengikut ketiga-tiga pendekatan. Pendekatan *ahl al-rahm* adalah lebih mudah kerana setiap waris akan berkongsi secara bersama dan sama rata. Disebabkan bilangan waris dalam kes tersebut ialah empat orang, maka setiap seorang daripada mereka mendapat sebanyak 1/4. Manakala melalui pendekatan *ahl al-qarābah*, hanya cucu lelaki (anak lelaki kepada anak perempuan) sahaja yang memperolehi pusaka. Hal ini kerana, ikatan cucu lelaki adalah paling dekat dan kuat iaitu melalui susur galur keturunan (*furūc*) si mati. Tiga waris lain tidak memperolehi pusaka kerana terdinding dengan cucu lelaki tersebut. Ibu saudara (saudara perempuan bapa) dan ibu saudara (saudara perempuan ibu) hanya bersambung dengan si mati melalui ikatan keturunan datuk dan nenek.

Manakala anak saudara perempuan daripada saudara perempuan kandung bersambung melalui hubungan keturunan ibu bapa si mati.

Pendekatan *ahl al-tanzil* pula merupakan agihan yang lebih terperinci kerana melihat tempat waris terhampir yang menjadi perantara daripada kalangan waris *ashāb al-furūd* atau *‘asabah*. Ibu saudara (saudara perempuan bapa) akan mengambil tempat bapa dengan memperolehi sebanyak $\frac{1}{6}$ dan *‘asabah*. Ibu saudara (saudara perempuan ibu) pula akan mengambil tempat ibu dan mendapat sebanyak $\frac{1}{6}$. Manakala anak saudara perempuan daripada saudara perempuan kandung akan mengikut tempat saudara perempuan kandung. Dalam kes ini, anak saudara perempuan tidak memperolehi sebarang pusaka kerana terdinding dengan kewujudan ibu saudara (saudara perempuan bapa) yang mengambil tempat bapa. Cucu lelaki (anak lelaki kepada anak perempuan) akan mengikut bahagian anak perempuan iaitu sebanyak $\frac{1}{2}$ (menyamai $\frac{3}{6}$).

Ketiga-tiga pendekatan tentang agihan pusaka kepada waris *dhawī al-arhām* menunjukkan kepelbagaian ijihad yang dinamik dalam menjaga kemaslahatan waris. Selain daripada itu, pendekatan tersebut memberi ruang kebajikan terbaik untuk setiap waris *dhawī al-arhām* memperolehi bahagian masing-masing mengikut kondisi dan latarbelakang keluarga si mati. Hal ini kerana dalam sesetengah situasi, sesebuah keluarga hanya terdiri daripada waris *dhawī al-arhām* sahaja tanpa wujudnya waris *ashāb al-furūd* dan *‘asabah*. Dalam sesetengah situasi yang lain, berkemungkinan waris *dhawī al-arhām* lebih bersikap prihatin dan bertanggungjawab untuk menjaga ahli keluarga berbanding waris-waris terdekat yang lain.

Cabaran Kebajikan Kepada Waris *Dhawī Al-Arham* Di Malaysia

Kemelut pewarisan keatas waris *dhawī al-arhām* perlu didepani dengan usaha penambahbaikan kodifikasi undang-undang pusaka Islam di Malaysia. Sehingga kini, tiada undang-undang substantif yang berkaitan faraid atau pusaka orang Islam. Justeru, perbincangan mengenai cabaran kebajikan kepada waris di Malaysia tertumpu kepada dua aspek iaitu keterikatan mazhab dalam fatwa dan wasiat wajibah sebagai alternatif kepada pewarisan *dhawī al-arhām*. Cabaran pertama iaitu keterikatan mazhab perlu dilihat secara mendalam oleh institusi kefatwaan dalam menjaga kebajikan waris mengikut konteks semasa. Manakala cabaran kedua pula merupakan penambahbaikan kepada enakmen wasiat yang diperuntukkan oleh tiga buah negeri yang telah melakukan kodifikasi undang-undang wasiat Islam.

Keterikatan Mazhab

Pengaruh mazhab Syafie dalam pentadbiran undang-undang Islam di Tanah Melayu mempunyai sejarah yang panjang seiring dengan sejarah kedatangan dan penyebaran Islam ke Kepulauan Melayu. Mazhab Syafie adalah mazhab utama di rantau Melayu dan menjadi aliran fiqh pilihan di wilayah Asia Tenggara. Peruntukan undang-undang Islam di Malaysia menggariskan bahawa pemakaian pandangan mazhab Syafie dalam pentadbiran undang-undang adalah mengutamakan mazhab Syafie. Dalam erti kata lain, rujukan kepada sebarang keputusan, hukum dan pendirian agama adalah dengan memberi fokus terlebih dahulu kepada pandangan mazhab Syafie. Sekiranya tiada pandangan dalam persoalan yang dirujuk itu atau tidak sesuai dengan keadaan semasa dan kepentingan umum, maka barulah pandangan daripada mazhab yang lain diambil pertimbangan (Jasni Sulong, 2008).

Jasni Sulong (2008) merekodkan kes penolakan yang dibuat atas permohonan faraid Encik Alis bin Embong (2004) di Mahkamah Rendah Syariah Kuala Terengganu. Mahkamah telah menolak pemberian pusaka kepada waris *dhawī al-arhām* walaupun dalam kes ini pemohon adalah waris tunggal si mati. Mahkamah telah memutuskan dengan mengambil pandangan mazhab Syafie iaitu baitulmal akan mewarisi kesemua harta pusaka tanpa waris atas alasan baitulmal di Malaysia adalah berfungsi dengan baik di bawah pengurusan yang teratur. Di samping tiada peruntukan dalam undang-undang negeri yang memberikan pusaka kepada waris *dhawī al-arhām* yang merupakan sandaran kepada pandangan Mazhab Hanafi.

Mesyuarat Jawatankuasa Fatwa Negeri Pulau Pinang pada 2 Mei 1984 turut memutuskan penegahan agihan kepada waris *dhawī al-arhām* (Fatwa tidak diwartakan). Pemohon yang merupakan cucu kepada Osman bin Ahmad yang meninggal dunia pada tahun 1953 telah menuntut hak pewarisan datuknya. Ibu kepada pemohon iaitu Rahmah binti Osman telah meninggal dunia terlebih dahulu dan tidak memperolehi sebarang pusaka daripada bapanya. Mesyuarat memutuskan pemohon, anak lelaki kepada anak perempuan tidak mendapat bahagian daripada pusaka kerana merupakan seorang waris *dhawī al-arhām* (Portal Rasmi Fatwa Malaysia).

Usaha untuk membenarkan keterbukaan mazhab dalam isu pewarisan *dhawī al-arhām* pernah dilakukan oleh negeri Perlis pada tahun 1999. Hal ini kerana undang-undang berhubung pentadbiran agama Islam di Perlis tidak memperuntukkan berkenaan keutamaan rujukan kepada mazhab Syafie. Seksyen 7 Enakmen Pentadbiran Agama Islam Perlis 1964 memperuntukkan bahawa Majlis atau Jawatankuasa Syariah ketika mengeluarkan fatwa hendaklah mengikut al-Qur'an dan Sunnah Rasulullah SAW. Fatwa tersebut telah memutuskan bahawa waris *dhawī al-arhām* akan mewarisi sekiranya tiada ahli waris lain yang berhak terhadap pusaka tersebut, atau harta pusaka yang dibahagikan masih berbaki. Cara pewarisan ialah waris *dhawī al-arhām* akan mewarisi harta pusaka tersebut secara sama rata sekiranya mereka dalam kedudukan yang sama dan sekiranya dalam kedudukan yang berlainan mereka akan mewarisi mengikut kadar pembahagian *ashāb al-furūd*. Namun sekali lagi fatwa berkenaan tidak diwartakan untuk mengikat kes-kes yang berlaku di negeri Perlis (Jasni Sulong, 2008).

Keterikatan kepada satu mazhab sahaja telah menutup ruang kebajikan yang boleh diberikan kepada waris si mati secara menyeluruh terutama yang melibatkan waris *dhawī al-arhām*. Hal ini menjadi cabaran utama kepada pelaksanaan agihan yang terbaik kepada waris. Sebagai cadangan, siasatan waris perlu diperkasakan oleh pihak yang terlibat dengan penyelesaian pusaka di Malaysia agar hak waris *dhawī al-arhām* masih boleh dibenarkan lebih-lebih lagi dalam kes si mati yang tidak meninggalkan waris *ashāb al-furūd* dan *‘asabah*.

Wasiat Wajibah sebagai alternatif

Kodifikasi undang-undang Islam di negara-negara Islam telah membawa peruntukan baharu tentang wasiat wajibah. Perkara tentang wasiat wajibah mula diperkenalkan di Mesir pada tahun 1946 yang dikenali dengan Qanun Wasiyyah (No. 71/1946). Negara-negara lain seperti Lubnan, Syria, Kuwait, Maghribi, Libya dan lain-lain turut melakukan perkara yang sama. Peruntukan wasiat wajibah merupakan satu usaha untuk menjaga kebajikan cucu yang yatim untuk mendapat habuan daripada datuk atau nenek yang meninggal dunia. Dua syarat utama dalam pelaksanaan wasiat wajibah ialah cucu si mati bukan waris yang berhak untuk mendapat pusaka dan si mati semasa hidupnya tidak pernah memberikan kepada cucu tersebut sebarang harta yang menyamai kadar yang sepatutnya diperolehi oleh ibu bapa mereka secara percuma secara hibah, wasiat atau sebagainya (Mohd Zamro Muda & Mohd Shukri Jusoh, 2005).

Peruntukan wasiat wajibah telah diikuti oleh tiga buah negeri di Malaysia iaitu Selangor, Negeri Sembilan dan Melaka. Seksyen 27 dalam Enakmen Wasiat Orang Islam (Selangor) 1999, Enakmen Wasiat Orang Islam (Negeri Sembilan) 2004 dan Enakmen Wasiat Orang Islam (Negeri Melaka) 2005 telah menggariskan limitasi penerima wasiat wajibah iaitu cucu (sama ada lelaki atau perempuan) daripada anak lelaki sahaja. Seksyen 27 (Bahagian VIII: Wasiat Wajibah), Enakmen Wasiat Orang Islam (Selangor) 1999 menyatakan tentang wasiat kepada cucu:

- (1) Jika seseorang mati tanpa membuat apa-apa wasiat kepada cucunya daripada anak lelakinya yang telah mati terlebih dahulu daripadanya atau mati serentak dengannya, maka cucunya itu hendaklah berhak terhadap satu pertiga wasiat dan, sekiranya cucu itu diberi dengan kadar yang kurang dari satu pertiga, haknya hendaklah disempurnakan mengikut kadar wasiat wajibah yang diperuntukkan di bawah seksyen ini.
- (2) Kadar wasiat wajibah untuk kanak-kanak yang disebut dalam subseksyen (1) hendaklah setakat kadar di mana ayahnya berhak daripada harta pusaka datuknya sekiranya

diandaikan ayahnya itu mati selepas kematian datuknya: Dengan syarat wasiat itu tidak melebihi satu pertiga daripada harta pusaka simati.

- (3) Kanak-kanak tersebut hendaklah tidak berhak kepada wasiat sekiranya dia telah mewarisi daripada datuk atau neneknya, mengikut mana berkenaan, atau datuk atau neneknya semasa hayatnya, dan tanpa menerima apa-apa balasan, telah membuat wasiat kepada mereka atau telah memberi kepada mereka harta yang bersamaan dengan apa yang mereka sepatutnya menerima menurut wasiat wajibah: Dengan syarat sekiranya wasiat yang dibuat oleh datuk atau nenek itu kurang daripada bahagian yang sepatutnya dia berhak, haknya hendaklah ditambah sewajarnya dan jika bahagian tersebut adalah melebihi bahagian yang dia berhak, bahagian yang lebih itu hendaklah menjadi wasiat sukarela dengan tertakluk kepada persetujuan waris.

Perkara substantif yang sama dinyatakan melalui Seksyen 27, Enakmen Wasiat Orang Islam (Negeri Sembilan) 2004 dan Seksyen 27, Enakmen Wasiat Orang Islam (Negeri Melaka) 2005. Namun kedua enakmen tersebut menggunakan terma “bekues kepada cucu” bagi menggantikan terma wasiat kepada cucu. Limitasi penerima wasiat wajibah kepada cucu daripada anak lelaki sahaja adalah menyerupai dengan peruntukan di beberapa negara Islam seperti Maghribi (Perkara 269, *Moroccan Code of Personal Status* 1957) dan Syria (Perkara 257 (1)(c), *Syrian Law of Personal Status* 1953). Sitisasi ini berbeza sama sekali dengan peruntukan asal wasiat wajibah di Mesir yang tidak membezakan kedudukan cucu sama ada daripada anak lelaki atau anak perempuan (Nasrul Hisyam Nor Muhamad, 2012).

Kewujudan peruntukan enakmen wasiat diperingkat negeri yang tidak seragam adalah berkait juga dengan cabaran ketidak seragaman dalam memutuskan fatwa dan penggubalan undang-undang dalam sesuatu isu di antara negeri-negeri. Hal ini kerana terdapat 14 buah negeri di Malaysia yang mempunyai kuasa eksekutif dalam menentukan undang-undang mengenai hal ehwal agama Islam yang diketuai oleh Raja atau Tuanku Sultan. Dengan kuasa eksekutif tersebut, setiap negeri berhak untuk menggubal undang-undang mengenai hal ehwal agama Islam.

Kebajikan waris *dhawī al-arhām* dapat dijaga menerusi peruntukan wasiat wajibah sekiranya peruntukan sedia ada diperluaskan yang merangkumi semua kategori cucu seperti rajah (2) sebelum ini. Walaupun peruntukan wasiat wajibah hanya mengiktiraf cucu dan keturunan ke bawah mengikut syarat tertentu, ia sekurang-kurangnya memberi sedikit ruang jaminan kebajikan waris secara umum dan waris *dhawī al-arhām* secara khususnya untuk mendapat habuan pusaka daripada si mati. Cadangan ini adalah sebahagian penambahbaikan lain yang berlaku di negeri yang memperuntukkan enakmen wasiat seperti negeri Selangor yang yang membenarkan Orang Islam mewasiatkan harta kepada ahli waris dengan had satu pertiga harta tanpa keizinan ahli waris lain berbanding dengan amalan umum di Malaysia yang tidak membenarkan wasiat kepada ahli waris.

Penutup

Waris *dhawī al-arhām* merupakan satu kategori penerima pusaka yang mempunyai hubungan kerabat selepas *ashāb al-furūd* dan *‘asabah*. Perselisihan dikalangan fuqaha tentang status waris *dhawī al-arhām* adalah berpunca daripada ketiadaan nas syarak yang jelas dalam memperakui kedudukan mereka sebagai waris yang sah. Walau bagaimanapun, kebajikan mereka sebagai penerima pusaka perlu dilihat semula seiring dengan konteks semasa dan ikatan kekeluargaan dengan si mati. Pemberian pusaka kepada waris sedikit sebanyak memperakui keluarga luas (*extended family*) kepada si mati dalam sistem pusaka Islam. Usaha penambahbaikan dari sudut keterbukaan mazhab dan agihan alternatif melalui wasiat wajibah seharusnya dilakukan demi menjaga kebajikan waris *dhawī al-arhām*.

Rujukan

- Abdul Rashid Hj. Abdul Latiff. (1997). *Undang-undang Pusaka Dalam Islam*. Kuala Lumpur: Penerbitan Hizbi.
- Al-Baqariyy, °Umar. (1994). *Hāshiyat Sabt al-Mārdīniyī °Ala al-Rahabiyyah*. Damshiq: Dār al-Qalam.
- Al-Bayhaqiyy, Ahmad ibn Al-Husin. (2004). *Al-Sunan al-Kubra*. Beirut: Dār al-Kutub al-°Ilmiyyah. Cet 3.
- Al-Darqutniyy, Ali ibn Umar. (2004). *Sunan Al-Darqutniyy*. Beirut: Muassasah al-Risalah.
- Al-Kalwazāniyy, Mahfūz ibn Ahmad. (1996). *Kitāb al-Taḥdhīb Fī al-Fara'id*. Jeddah: Dār al-Kharrāz.
- Enakmen Wasiat Orang Islam (Negeri Melaka) 2005.
- Enakmen Wasiat Orang Islam (Negeri Sembilan) 2004.
- Enakmen Wasiat Orang Islam (Selangor) 1999.
- Feirul Maliq Intajalle & Luqman Abdullah. (2016) Alternatif Pembahagian Harta Pusaka Islam di Singapura: Analisis dari Perspektif Fiqh. *Labuan e-Journal of Muamalat and Society*. <http://wwwkal.ums.edu.my/ljms/index.php/volume-10-issue-2016> Accessed 20 Ogos 2016. Vol10.
- Hasan Taysir Abd al-Rahim Shumut. (t.thn). *Ahkam Mirath Dhawi al-Arham fī al-Shari'ah al-Islamiyyah. Majallah al-°Adl*. Bil 54.
- Ibn °Abidīn, Muhammad Amīn ibn °Umar, (1998). *Rad al-Muhtār °Ala al-Durr al-Mukhtār*. Beirut: Dār Ihyā' al-Turāth al-°Arabīyy.
- Ibn Rushd, Muhammad ibn Ahmad. (1996). *Bidāyat al-Mujtahid Wa Nihāyat al-Muqtasid*. Beirut: Dār al-Kutub al-°Ilmiyyah. jil 5.
- Jasni Sulong. (2008). Kedudukan Mazhab Syafi'i Dalam Amalan Pembahagian Pusaka dan Wasiat Islam di Malaysia. *Jurnal Syariah*. Jil 16, Bil 1.
- Jumu'ah Muhammad Barrāj, (t.th). *Ahkām al-Mirāth Fī al-Sharī'ah al-Islāmiyyah*. Ammān: Dār al-Fikr.
- Mohd Zamro Muda & Mohd Shukri Jusoh. (2005). Peruntukan Undang-undang Wasiat Wajibah di Mesir dan Selangor: Kajian Perbandingan. *Islamiyyat*. 27 (2).
- Nasrul Hisyam Nor Muhamad. (2012). *Wasiat dan Wisayah dalam Perancangan Harta: Prinsip dan Amalan*. Johor: Penerbit Universiti Teknologi Malaysia.
- Portal Rasmi Fatwa Malaysia. (2015) <http://www.e-fatwa.gov.my/> Accessed 20 Ogos 2016.
- Sa'adiyy Abū Jayb. (1988). *Al-Qāmūs al-Fiqhiyy*. Damshiq: Dār al-Fikr.
- Shalabiyy, Muhammad Mustafa, (1978). *Ahkām al-Mawārīth Bayn al-Fiqh Wa al-Qānūn*. Beirut: Dār al-Nahdah al-°Arabīyyah.